

Zuzela również należy do najstarszych osad w tej okolicy. Znaleźiska archeologiczne potwierdzają jej zasiedlenie już w czasach neolitu¹. Również w następnych okresach bywali tu ludzie i chętnie się osiedlali. Już we wczesnym średniowieczu notuje się tu istnienie osady². Była to osada targowa, w której „puszczacy” wymieniali skóry, miód, wosk i bursztyn, na sól i wyroby niedostępne w puszczy³. Niektóre znaleźiska mogą świadczyć tym, iż miejscowa ludność zajmowała się także prymitywnym hutnictwem⁴. Pośrednio świadczy o tym również nazwa, która, według językoznawców, powstała od słowa żużel/zuzel, oznaczającego porowatą masę, jaka wydzielala się z podczas hutniczego procesu otrzymywania niektórych metali; odpadki węgla⁵.

Dokumenty pisane potwierdzają odległy czas powstania tej osady. Pierwszy zapis pochodzi już z 1161 roku (*Zorzola*). Wtedy to Henryk, książę mazowiecki, nadał ją klasztorowi Kanoników Regularnych z Czerwińska. Klasztorowi nadano *wieś, z domami i obejściem*⁶. Obok Zaszkowa posiada ona najstarszą udokumentowaną historię w tej okolicy.

Kolejne wzmianki pochodzą z 1203 i 1240 roku (*Svssola, Suzola*). W tym czasie notuje się tu już istnienie kościoła⁷.

W następnych latach terenami tymi wstrząsały napady Jaćwingów i Litwinów. Całe wschodnie Mazowsze zostało wyludnione, tak też stało się zapewne z Zuzelą. Dopiero w końcu XIV wieku osada znowu zaczęła się rozwijać. Dbali o nią jej właściciele, zakonnicy z Czerwińska. Dnia 10 VII 1448 roku biskup płocki odnowił tu parafię, a uposażył ją opat zakonny, Rafał⁸. Parafia obejmowała duży obszar z obu stron rzeki Bug, lecz już w roku 1449 część tych ziem przeszła do nowo utworzonej parafii w Zarębach [Kościelnych].

Na początku XV wieku notuje się w Zuzeli istnienie kościoła pod wezwaniem ś. Mikołaja, podczas utworzenia parafii nadano jej wezwanie Trójcy Świętej. Pierwsze kościoły były drewniane⁹.

Niektóre źródła wspominają o tym iż Zuzela miała kiedyś prawa miejskie, które utraciła w 1648 roku. W opracowaniach największych znawców tematu brakuje jednak wzmianek o tym, jakoby Zuzela kiedykolwiek je posiadała¹⁰.

Niewiele można powiedzieć o dziejach Zuzeli. Była to wioska parafialna, należąca do klasztoru w Czerwińsku. Życie wsi skupiało się wokół miejscowego kościoła, tym bardziej, że proboszczowie posiadali też ziemie wokół wsi. W 1726 roku powstał tu kolejny drewniany kościół, pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego. Do plebana przynależała też pewna grupa chłopów. Według danych z 1802 roku chłopami plebańskimi byli: Jan Gałązka, Szymon Jarząbek, Paweł Pruszyński, Wawrzyniec Rybaczek, Kazimierz Borkowski¹¹.

Zuzela należała do klasztoru w Czerwińsku do roku 1797 roku, wtedy to dobra zakonne zostały upaństwowione przez państwo pruskie. Jednak miejscowy proboszcz do roku 1865 posiadał tu własne grunty. Wówczas to uwłaszczono, przejęto ziemię plebańską i przekazano użytkującym ją chłopom. Również ziemia rządowa przeszła na ich własność.

Zuzela nie była wielką wsią. W 1817 roku notowano tu 13 domów i 93 mieszkańców, w 1827 roku nadal było 13 domów a tylko 90 mieszkańców. Rozwój rozpoczął się dopiero w końcu XIX wieku. W 1891 roku notowało się 32 domy i 306 mieszkańców, w 1906 roku już 44 domy i ponad 400 mieszkańców¹². W ostatnich latach XIX wieku powstała w Zuzeli szkoła powszechna¹³.

Kościół z pierwszej połowy XVIII wieku istniał tu do początków XX wieku. W tym właśnie czasie rozpoczęto budowę nowej świątyni, którą ukończono w 1913 roku.

¹ *Ostrów Mazowiecka.....*, s. 15.

² *Ostrów Mazowiecka.....*, s. 46.

³ *Ostrów Mazowiecka.....*, s. 47.

⁴ Tamże.

⁵ Zierhoffer K, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Warszawa 1957., s. 401.

⁶ Czarnowski R, *Parafia Zuzela, dzieje i duszpasterstwo w latach 1796-1925*, Warszawa 2006, s. 14.

⁷ Tamże, s. 15.

⁸ Tamże..

⁹ Tamże.

¹⁰ Pazyra S, *Geneza i rozwój.....*, passim.

¹¹ Czarnowski R, *Parafia Zuzela.....*, s. 138.

¹² Tamże, s. 42-43.

¹³ *Ostrów Mazowiecka.....*, s. 167.

W dniu 3 sierpnia 1901 roku w rodzinie miejscowego organisty urodził się późniejszy prymas, Stefan Wyszyński, tu też został ochrzczony. To wydarzenie upamiętnia muzeum w Zuzeli. Warto wspomnieć, że organizatorem prac był ojciec późniejszego prymasa Polski, a i młody Stefan pomagał przy budowie. Jak sam przy budowie nowej świątyni był ojcie późniejszego prymasa. Stefan Wyszyński wspominał: „*dźwiganie cegieł było pierwszym moim przyczynkiem do budowy kościoła*”¹⁴. Wyszyńscy mieszkali tu do 1910 roku, następnie przenieśli się do Andrzejowa.

W 1921 roku w Zuzeli notowano 59 domów i 355 mieszkańców¹⁵. W okresie międzywojennym działał tu sklep spożywczy, należący do J. Rutkowskiego¹⁶.

¹⁴ Czarnowski R, *Parafia Zuzela.....*, s. 24.

¹⁵ Czarnowski R, *Parafia Zuzela.....*, s. 43.

¹⁶ *Księga Adresowa Polski.....*, s. 159.